

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

*До 215-річчя Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Підручник

За загальною редакцією
кандидата юридичних наук, доцента *Т. М. Слінько*

Харків
«Право»
2020

УДК 342 (477) (075)
К65

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 20 вересня 2019 р.)*

Рецензенти:

В. Л. Федоренко, доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного центру судових експертиз з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, Заслужений юрист України;

Н. В. Мішина, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права Національного університету «ОЮА»;

О. М. Бориславська, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Колектив авторів:

Т. М. Слінько, канд. юрид. наук, доц.; *Л. К. Байрачна*, канд. філос. наук, доц.; *Г. В. Берченко*, канд. юрид. наук, доц.; *Ф. В. Веніславський*, канд. юрид. наук, доц.; *І. І. Дахова*, канд. юрид. наук, доц.; *В. І. Кичун*, канд. юрид. наук, доц.; *В. І. Ковтун*, канд. юрид. наук, доц.; *В. П. Колісник*, д-р юрид. наук, проф.; *О. Г. Кушніренко*, канд. юрид. наук, доц.; *Л. І. Летнянчин*, канд. юрид. наук, доц.; *Б. С. Мохончук*, канд. юрид. наук, асист.; *К. О. Павишук*, канд. юрид. наук, асист.; *В. В. Речицький*, канд. юрид. наук, доц.; *П. В. Романюк*, канд. юрид. наук, асист.; *Є. В. Ткаченко*, канд. юрид. наук, доц.; *О. О. Чуб*, канд. юрид. наук, доц.

Конституційне право України : підручник / [Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.] ; за заг. ред. Т. М. Слінько. – Харків : Право, 2020. – 592 с.

ISBN 978-966-937-822-4

Підручник підготовлено відповідно до вимог державного освітнього стандарту колективом науково-педагогічних працівників кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Заслугує на увагу новаторська структура підручника, яка не є простим віддзеркаленням структури Конституції України. Авторський колектив пропонує розпочати вивчення конституційного права з адекватного усвідомлення теоретичних засад і цінностей органічного конституціоналізму, універсальних принципів конституції західного типу, а також конституційного ладу України, прав людини та основоположних свобод, компетенції вищих органів державної влади, територіальної організації Української держави. На рівні сучасних вимог викладені у підручнику також інші важливі питання, що впливають із суті цієї навчальної дисципліни.

Для студентів, аспірантів і викладачів юридичних закладів вищої освіти та юридичних факультетів.

УДК 342 (477) (075)

ISBN 978-966-937-822-4

© Слінько Т. М., Летнянчин Л. І.,
Веніславський Ф. В. та ін., 2020
© Видавництво «Право», 2020

ЗМІСТ

Перелік основних скорочень.....	9
---------------------------------	---

РОЗДІЛ I ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Глава 1. Теоретичні аспекти конституціоналізму.....	10
1.1. Ідея обмеженого правління як політико-правова доктрина	10
1.2. Зародження конституцій	12
1.3. Формування американського конституціоналізму та його риси	15
1.4. Європейський конституціоналізм та його особливості	18
1.5. Система сучасного конституціоналізму	22
1.6. Етапи розвитку українського конституціоналізму.....	26
Глава 2. Основи теорії конституції.....	37
2.1. Поняття конституції та її юридичні властивості	37
2.2. Функції конституції	43
2.3. Класифікація конституцій.....	47
2.4. Правовий захист (охорона) конституції	51
2.5. Конституційно-правова відповідальність у механізмі захисту конституції	55
Глава 3. Конституційне право України як основа національного права.....	60
3.1. Поняття та предмет конституційного права України.....	60
3.2. Конституційно-правові відносини та їх структура.....	66
3.3. Суб'єкти конституційного права України.....	72
3.4. Місце конституційного права України в системі навчальних дисциплін	79
Глава 4. Загальна характеристика чинної Конституції України.....	83
4.1. Розробка і прийняття Конституції України 1996 р.	83
4.2. Конституційний процес на сучасному етапі	91

РОЗДІЛ II КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД УКРАЇНИ

Глава 5. Загальна характеристика конституційного ладу України	94
5.1. Поняття конституційного ладу України. Порядок визначення та зміни конституційного ладу України.....	94
5.2. Система засад конституційного ладу України.....	99
Глава 6. Україна як суверенна та незалежна держава	106
6.1. Поняття державного суверенітету та його ознаки.....	106
6.2. Захист державного суверенітету в Конституції України.....	111
6.3. Конституційні засади міжнародної діяльності та міжнародні договори. Акти міжнародного права в правовій системі України.....	117
6.4. Державні символи України.....	125
Глава 7. Україна як правова та соціальна держава	130
7.1. Верховенство права як засада конституційного ладу України.....	130
7.2. Пряма дія норм Конституції України.....	138
7.3. Україна як соціальна держава.....	146
7.4. Конституційні засади економічної системи.....	152
7.5. Право власності за Конституцією України.....	156
Глава 8. Характеристика України як демократичної держави	160
8.1. Україна як демократична республіка.....	160
8.2. Принцип народовладдя. Форми реалізації народовладдя.....	165
Глава 9. Конституційні засади громадянського суспільства	171
9.1. Конституційно-правові засади громадянського суспільства в Україні.....	171
9.2. Принцип багатоманітності.....	175
9.3. Конституційно-правовий статус політичних партій та громадських об'єднань в Україні.....	180
9.4. Конституційно-правовий статус релігійних організацій.....	186
9.5. Правові засади взаємовідносин держави і засобів масової інформації.....	191
Глава 10. Конституційно-правові засади національно-культурної сфери	196
10.1. Національно-культурна сфера як предмет конституційної регламентації.....	196

10.2. Конституційно-правовий статус національних меншин.....	202
10.3. Правовий статус мов в Україні.....	207

РОЗДІЛ III

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Глава 11. Конституційно-правові засади територіального устрою України	213
11.1. Принцип унітаризму та його закріплення в Конституції України	213
11.2. Ознаки унітарної держави.....	216
11.3. Поняття та система адміністративно-територіального устрою, його принципи.....	219
11.4. Порядок утворення та зміни статусу адміністративно-територіальних одиниць	226
11.5. Особливості автономії в унітарній державі	229
11.6. Правовий статус АРК. Конституція АРК.....	235
11.7. Система органів влади АРК та їх компетенція	244
Глава 12. Конституційні засади місцевого самоврядування	248
12.1. Принцип гарантування місцевого самоврядування.....	248
12.2. Поняття місцевого самоврядування та його система.....	252
12.3. Особливості здійснення місцевого самоврядування на рівні територіальних громад та на рівні області (району)	259
12.4. Проблеми удосконалення місцевого самоврядування у світлі децентралізації влади.....	263

РОЗДІЛ IV

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Глава 13. Загальна характеристика конституційно-правового статусу людини та громадянина	270
13.1. Поняття конституційного статусу людини та громадянина.....	270
13.2. Система конституційних прав і свобод людини	275
13.3. Природні права людини та їх закріплення в конституційному законодавстві	279
13.4. Обмеження щодо реалізації прав людини. Міжнародні стандарти в галузі прав людини	283
13.5. Принципи конституційного статусу людини.....	291
13.6. Конституційні гарантії прав людини	298
13.7. Конституційні обов'язки людини і громадянина	304

Глава 14. Конституційно-правовий інститут громадянства	311
14.1. Загальна характеристика інституту громадянства.....	311
14.2. Принципи громадянства.....	316
14.3. Підстави та порядок набуття громадянства України	324
14.4. Підстави та порядок припинення громадянства України	332
14.5. Особливості правового статусу іноземців, осіб без громадянства та біженців.....	335
Глава 15. Особисті (громадянські) права людини	341
15.1. Загальна характеристика особистих прав людини	341
15.2. Право на життя та його реалізація	351
15.3. Свобода слова та її гарантії.....	357
15.4. Поняття та види інформації. Доступ до публічної інформації.....	363
15.5. Право на особисту недоторканність	370
15.6. Свобода пересування та вільний вибір місця проживання: поняття та умови реалізації.....	377
15.7. Право на свободу світогляду та віросповідання, форми його реалізації	382
Глава 16. Політичні права і свободи людини і громадянина в Україні	387
16.1. Загальна характеристика політичних прав.....	387
16.2. Право на участь в управлінні державними справами.....	392
16.3. Виборчі права громадян	393
16.4. Право на свободу об'єднань	399
16.5. Право на мирні зібрання.....	403
Глава 17. Економічні, соціальні, культурні, екологічні права людини	407
17.1. Загальна характеристика соціально-економічних прав особи	407
17.2. Конституційно-правове регулювання культурних і екологічних прав людини	413

РОЗДІЛ V БЕЗПОСЕРЕДНЯ ДЕМОКРАТІЯ В УКРАЇНІ

Глава 18. Референдум в Україні	420
18.1. Поняття та види референдумів.....	420
18.2. Предмет референдуму	425
18.3. Організація і порядок проведення референдуму	427

Глава 19. Вибори в Україні	430
19.1. Загальна характеристика виборчого права.....	430
19.2. Поняття та види виборчих систем. Виборча система в Україні.....	437
19.3. Виборчий процес: етапи, суб'єкти та виборчі процедури.....	448

РОЗДІЛ VI КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Глава 20. Конституційний статус парламенту України	460
20.1. Верховна Рада України як парламент: конституційно-правовий аспект	460
20.2. Склад та структура Верховної Ради України	465
20.3. Конституційна регламентація функцій парламенту України	470
20.4. Загальна характеристика законодавчого процесу. Акти парламенту	473
20.5. Спеціалізовані органи парламентського контролю	475

Глава 21. Конституційно-правовий статус народного депутата України	480
21.1. Статус народного депутата України. Представницький мандат.....	480
21.2. Набуття та припинення повноважень народного депутата	485
21.3. Права та обов'язки народного депутата України. Депутатський запит та депутатське звернення	488
21.4. Гарантії діяльності народного депутата України. Депутатська недоторканність	495

Глава 22. Конституційний статус Президента України	499
22.1. Президент України – глава Української держави	499
22.2. Повноваження та акти Президента України	503
22.3. Гарантії діяльності Президента України	508
22.4. Правовий статус Ради національної безпеки і оборони України	513

Глава 23. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України	516
23.1. Конституційні основи статусу Кабінету Міністрів України як Уряду України	516
23.2. Повноваження та акти Кабінету Міністрів України.....	525

Глава 24. Конституційні основи правосуддя та суміжних інститутів в Україні	528
24.1. Конституційні засади судоустрою в Україні	528
24.2. Принципи діяльності та функції органів правосуддя.....	539
24.3. Конституційні засади організації прокуратури в Україні.....	543
24.4. Адвокатура в системі судового захисту прав людини	546
Глава 25. Конституційний контроль в Україні	548
25.1. Конституційний контроль: поняття та види.....	548
25.2. Конституційний Суд України в системі вищих органів державної влади.	554
25.3. Порядок формування Конституційного Суду України і його структура.....	558
25.4. Функції та повноваження Конституційного Суду України.....	563
25.5. Юрисдикція Конституційного Суду України	570
25.6. Загальна характеристика конституційно-судового процесу.....	576
25.7. Акти та юридичні позиції Конституційного Суду України	580
Рекомендована література	586

==== Перелік основних скорочень ====

АРК	– Автономна Республіка Крим
ВРУ	– Верховна Рада України
ЄКПЛ	– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
ЗУ, Закон	– Закон України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КСУ, Суд	– Конституційний Суд України
ЦВК	– Центральна виборча комісія

РОЗДІЛ І

ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Глава 1

Теоретичні аспекти конституціоналізму

1.1. Ідея обмеженого правління як політико-правова доктрина

Ідея обмеженого правління або близька до неї ідея верховенства права, що стоїть біля витоків сучасного конституціоналізму, виникла під впливом низки факторів. Верховенство права – у широкому сенсі даного поняття – означає, що в суспільстві склався консенсус стосовно того, що існуюче право є справедливим, що воно передує політичній владі й стримує будь-якого можновладця в будь-який час. Тобто сувереном у даному випадку є не живий правитель, а абстрактний закон. Це також означає, що будь-яка політична влада отримує свою легітимацію лише за умови, що вона санкціонована правом.

Ще у XII ст. транскордонне право католицької церкви почало впливати на принцип верховенства права й обмеженого правління в Європі. Однак щоб застосувати верховенство права як обмежувач політичної влади, недосить було винайти теоретичний принцип, який би зобов'язував тогочасних монархів коритися закону. Спочатку право мало втілитися в реальних інститутах, які в тогочасній Європі уособлювала католицька церква¹.

¹ Див. докладніше: Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / пер. з англ. Р. Корнути. Київ : Наш формат, 2019. С. 269–286; 286–291.

Пізніше нобелівський лауреат Ф. фон Гаєк (1899–1992) неодноразово підкреслював, що ідея вищого закону, який має керувати поточними законами не є новою. У XVIII ст. вона прочитувалась у концепції права Божого, або права Природи й Розуму. При цьому первісне припущення того, що подібний «вищий закон» слід позитивно викласти на папері, належить американським колоністам. Саме в їх середовищі виросла з часом конституційна теорія, перший рівень якої встановлював, чії вірування та ідеали мають стати конституційним зразком, а другий – відповідав на питання про конкретний зміст конституційних положень. У подальшому ідея органічного конституційного права виявилася справді «вибуховою», адже саме вона довела наявність у світі певних універсальних – конституційних у сучасному розумінні принципів. Значення останніх проявилось в тому, що політичні керманічі мали обиратися на свої посади для здійснення саме цих принципів, а не для утвердження того, що вважають правильним вони самі.

Поступово ідея обмеженого конституцією правління склалася як універсальна вимога індивідуальної свободи, виборності керманічів і права народу контролювати хід державних і громадських справ. Англійська неписана конституція, яка першою у світі втілила в собі ідею верховенства права, була потім формалізована в писаній Конституції США 1787 р.

Ідея обмеженого правління в сучасній інтерпретації викладена в знаменитій теорії справедливості політичного філософа Д. Ролза (1921–2002). На думку Д. Ролза, категорія справедливості являє собою нормативну угоду, на яку мають погодитися всі люди. Розмірковуючи над засадами політичної справедливості, Д. Ролз неодноразово підкреслював ту обставину, що глибоке розуміння її принципів і джерел становить основу сучасного конституціоналізму. Останній, зокрема, виходить із того, що індивіди самі володіють правом визначати обсяг своєї свободи й формулювати власні суб'єктивні права. Побудований на цьому політичний лібералізм вірить у те, що індивіди сприймають уряд як продукт власної з ним угоди. У цьому сенсі система конституційних відносин між громадянами й державою є системою впорядкованої свободи, яка становить основу сучасного конституційного порядку¹.

Ідею обмеженого правління не можна зрозуміти також без правильного усвідомлення ролі громадянського суспільства. Сучасний

¹ Див. докладніше: Ролз Д. Теорія справедливості / пер. з англ. О. Мокровальсько-го. Київ : Основи, 2001. С. 326–336.

конституціоналізм передбачає, що свободу громадянського суспільства допустимо обмежувати лише з метою її захисту й охорони. Потенційно ж можливий «обмін» громадянської свободи на вигоди добробуту чи комфорту визнається в цій системі координат неприйнятним. Таким чином, потреба у справедливості передбачає визнання цінності свободи як органічної потреби всіх вищих тварин. Конституція, яка не визнає свободу вищою соціальною цінністю, не може визнаватися правовою. З іншого боку, поняття справедливості й свободи є історично змінюваними.

Описуючи Велику французьку революцію 1789 р., дослідники вказували на те, що, перш ніж ухвалити конституцію, національна асамблея мусила спочатку сформулювати нові метафізичні основи державності. Таким чином, ідея свободи й обмеженого правління пододала непростий шлях, перш ніж втілитися в конкретній конституційній оболонці.

Утім ще й сьогодні у світі ведуться дебати про те, чи варто державі бути мінімальною й піклуватися про безпеку, фізичне й моральне благо націй, чи вона може запропонувати народам щось суттєво більше. Оптимальне визначення меж свободи громадянського суспільства, а також співвідношення останньої з державною владою залишається традиційною проблемою конституціоналізму. З іншого боку, будь-яка правова держава виходить із принципу: громадянам дозволено все, що не заборонено законом. Невипадково більшість конституційних ідей американських батьків-засновників – Т. Джефферсона, А. Гамільтона (1755/57–1804), Д. Медісона (1751–1836) та Д. Адамса (1735–1826) визнаються сьогодні універсальними аксіомами вільного світу.

1.2. Зародження конституцій

Прийнято вважати, що теорія суспільного договору й розумного егоїзму є тими первісними джерелами, на основі яких побудовано сучасний конституціоналізм. Люди в більшості випадків опікуються своїми особистими інтересами, але при цьому «невидима рука» ринку (А. Сміт) формує з них цілісність, здатну до ефективного функціонування. У цьому підході конституціоналізму належить потрійний нормативний ідеал: ринкова свобода, демократичне врядування й право кожного самостійно обирати життєвий шлях (індивідуалізм).

На думку основоположників теорії громадянського суспільства, людський розум завжди орієнтується на певні неписані правила, що стає помітним лише з часом. У цьому сенсі конституція, яка є сукупністю нормативних ідей, також не виникає довільно. Як писав із цього приводу правник А. Дайсі (1835–1922), джерела конституційного права є укоріненими в людській природі. Тобто конституційні закони можуть бути дієвими лише тоді, коли вони узгоджуються з емоційною матрицею людини, природним правом.

Зокрема, панування іудейсько-християнської моралі в Європі прийнято вважати класичною передумовою розвитку вільного суспільства, основні риси якого втілює сьогодні ліберальний конституціоналізм. Зокрема, принцип: люби ближнього свого, але не втручайся довільно в його справи, нобелівський лауреат з економіки Д. Б'юкенен (1919–2013) вважав характерною ознакою конституціоналізму. На його думку, нормативізм ринку є найважливішим елементом конституційного права, а справжнє верховенство права неможливо собі уявити без включених у ринкові відносини автономних суб'єктів з незалежними статками. У цілому ж, конституції створюються на основі політичних та економічних відносин, які є найбільш вигідними для всіх потенційних учасників. Тому кращі конституційні зразки підносять цінність людської свободи й спонтанність ринку до об'єктів найвищого рівня правового гарантування.

Утім, перш ніж з'явилася конституція, людство послуговувалось спектром норм, які не мали багатьох ознак сучасного права. Зміст первісних публічних норм визначався структурою людського розуму й тіла, ієрархією соціальних цінностей, коливаннями природних циклів та іншими ще до кінця не відомими чинниками. Первісними регуляторами життя були не лише закони, але й філософські та наукові ідеї, релігійні доктрини та навіть стилі в образотворчому мистецтві. Суспільство спонтанно програмувало органічні закони, які потім програмували суспільне життя. Очевидно, що первинні закони були тісно пов'язані з життєвим укладом і способом мислення авангардних суспільних груп.

На думку футуролога О. Тоффлера (1928), будь-яка політична цивілізація має власний нормативний код – мережу засадничих принципів і правил, які пронизують її активність як своєрідний повторюваний дизайн. Тобто кожна країна й кожна епоха володіють набором

ідей і вірувань, які вирішальним чином впливають на їх правову систему. Первинні конституційні норми ґрунтуються на генетично успадкованих людиною й фізіологічно визначених структурою її тіла інстинктах. Частина цих норм формувалася під впливом соціальних факторів і структур, через які людині довелося еволюційно пройти. Саме тому конституційні норми відтворюють у більшості випадків низку формул, які в тривалій практиці свого застосування витворили певний нормативний шаблон.

Таким чином, конституціоналізм виник під впливом антропогенних чинників, а також внаслідок політичних відносин, у які люди Нового часу традиційно вступали між собою. Кожна історична епоха залишала по собі нормативне віддзеркалення своїх антагоністичних і колективістичних устремлінь і прагнень, що впливало на її підсумкову правову модель. За цих обставин на Заході поступово народився імператив: мінімальна держава – це держава, існування якої легітимізується (демократично виправдовується) здоровим суспільством. Якщо обсяг державної компетенції перевищує необхідний рівень, суспільство стикається з державою-узурпатором, яка несправедливо зазіхає на його права.

Зокрема, Американська революція XVIII ст. була просякнута переконанням у тому, що конституції є сукупностями певних значень, а тому вони можуть функціонувати лише доти, доки їх зміст є психічно й фізіологічно комфортним як для індивідів, так і для суспільства в цілому. При цьому конституційна система мала брати людину такою, якою вона є в реальній дійсності – наділеною свідомістю, розумом і потужними інстинктами. Для того, щоб організувати в оптимальний спосіб колективне й індивідуальне життя, людство виробило імперативи глобального рівня. Невипадково елементи конституціоналізму ми знаходимо в ідеях народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо, невідчужуваних прав Д. Локка, теорії розділення влад Ш. Монтеск'є (1689–1755), уявленнях Гегеля про свободу як про мету політики.

Первинний конституціоналізм XVIII ст. намагався закласти в основу своїх теорій також фізичні аналогії. Методологічною основою для цього служила механіка І. Ньютона (1642–1727), у якій відобразився наївний раціоналізм XVIII – початку XIX ст. І допоки цей погляд не був подоланий складнішими інтелектуальними розбудовами, юриспруденція знаходила в теорії І. Ньютона аргументи на користь конституцій-

ної монархії. Саме у цьому «механістичному» контексті відбувалося політичне зростання О. Бісмарка (1815–1898) й батьків – засновників американської Конституції.

Відтак, перша конституція у світі сприймалася майже такою ж раціоналістичною, як і «нова фізика» І. Ньютона в Кембриджському університеті. Пряме ж проголошення Конституції США 1787 р. науковим документом було здійснено В. Вільсоном (1856–1924) на початку ХХ ст. Усвідомлюючи, що політичне життя залежить не лише від фізичних законів, В. Вільсон підкреслював у механізмі конституційного регулювання також роль еволюційних ідей Ч. Дарвіна (1809–1882).

Так або інакше, в ідеях Д. Локка й Д. Медісона про мистецтво державного управління, А. Сміта (1723–1790) й Ф. фон Гаска – про підприємництво й ринок, Дж. С. Мілля (1806–1873) й А. де Токвіля (1805–1859) – про демократію й політичну свободу присутня очевидна відданість концепції, за якою всі частини державного механізму мають перебувати в стані органічного балансу.

Що ж стосується соціалістичних країн, то на їх конституційну теорію суттєво вплинули ідеї політичного месіанізму. Навіть тоді, коли політична утопія увійшла в жорсткий конфлікт з реальним життям, і з'явилися переконливі свідчення того, що соціальне життя розквітає лише тоді, коли держава обмежується правом, спокуса керувати суспільством у плановому режимі залишалася сильною. Відома ідея А. де Токвіля про те, що політична свобода встановлюється посеред народного сум'яття, не користувалася у комуністичній номенклатурі жодним авторитетом. Утім деспотизм не вміє усвідомлювати власну короткозорість. Не дивно, що радянське розуміння конституційного права стало віддалятися від юридичного позитивізму лише в результаті інтенсивних компаративістських зусиль, доповнюваних участю в пострадянській законотворчості західних експертів.

1.3. Формування американського конституціоналізму та його риси

Формування американського конституціоналізму від початку перебувало під сильним впливом ідеології лібералізму. Якщо в Західній Європі серйозними конституційними цінностями вважалися рівність